

13. HISTORIE LOKALITY A DĚJINY VÝZKUMU

13.1. Písemné zprávy o využití areálu lokality

Středověk

Nejstarší zprávu, která se již částečně týká studované lokality, přináší jedno z břevnovských falz, listina Boleslava II. (*kap. 10.7*). Její text se zmiňuje také o vsi Mračenicí s pozemky, které prostupují areál lesa Kře (*circuitua Crech; CDB I, č. 38; srv. kap. 10*). Vznik listiny je dnes kladen do poloviny 13. století, údaje mohou být starší (*Pražák 1993 – zde lit.*). Další zprávy o lokalitě pochází z let 1357–1414 a vztahují k farnímu kostelu středověké vesnice (*srv. kap. 10*). Souvislé informace o prostoru dnešního Kerského lesa poskytují až raně novověké písemné prameny.

Raný novověk

Název lesa Kersko (Keřsko), který dokládá definitivní zánik vesnice a přenos jejího jména, se poprvé uvádí k roku 1495, kdy je jím vzájemně vymezováno poděbradské a kostomlatské panství (*AČ 18, 38–39; srv. též RT II, 470–471*).

Nejstarší dochovaný urbář poděbradského panství sestavený k roku 1553 uvádí rozsáhlý lesní komplex mezi Poříčany, Velenkou a Hradištěm, jehož součástí bylo i Kersko (*SOBA, fVP, inv. č. 2*).

Tehdy je také zmiňován tzv. Kerský rybník s poměrně velkou násadou 325 kop, která ho řadila mezi jedny z největších v rámci poděbradského panství. Hráz tohoto rybníka je dodnes patrná při východním a severním okraji dnešního lesa a v chatové osadě Kersko. Přibližnou rozlohu zatopené plochy lze dobře odvodit z (i) polohy hráze, (ii) nadmořské výšky terénu, (iii) pedologických map a také (iv) ze starých lesních map (18.–19. století) (*obr. 60–61; 64*). Vodou byla zatopena celá severovýchodní a severní část dnešního Dolního Kerska, kde je povrch dodnes protkaný sítí odvodňovacích rigolů. Rozsah rybníka pravděpodobně značně kolísal a jeho břeh byl vzhledem ke složitým geomorfologickým poměrům členěn do dlouhých ramen, jak o tom svědčí i pomístní názvy

Velký a Malý Chobot a skutečnost, že roku 1770 se původní plocha rybníka dělila na dvě nespojitě části, využívané již jako les (*srv. Hellich 1923*). Mladší urbáře a urburní výtahy ze 17. století (1642, 1682) zmiňují rybník jako zarostlý a uvádí v něm plochy využívané jako pastviny a louky (*SOBA, fVP, inv. č. 4; APM, fJH, inv. č. 18 878b*).

Konkrétnější novověké údaje dokládají louky také přímo pro širší areál zaniklé vesnice. Mohlo se jednat o prosvětlené části lesa, pro které jsou travní porosty dodnes charakteristické. Urbáře zmiňují louku v poloze „*U kůlny*“ (5 jiter) a „*Na kání*“ (8 jiter) (*APM, fJH, inv. č. 18 878b*). Prvá poloha se nalézá přímo v areálu zaniklé vesnice a na východ od ní (*plán 5*). Druhá je patrně identická s „*Kání*“, kterou lesní Bauer uvádí v severozápadní části areálu zaniklé středověké vesnice (*srv. plán lesního Bauera, obr. 65*).

Další pomístní názvy přináší jména jednotlivých lesních dílů. Pro 17. století je v Dolním Kersku doložena poloha „*Na vsi*“, která se v mladších pramenech neobjevuje (*APM, fJH, inv. č. 18 878b*).

Z pozdějších období lze využití areálu Dolního Kerska detailně sledovat na základě archiválií lesního úřadu panství Poděbrady (*SOBA, fVP, především inv. č. 430, 431, 434–435, 436–438, 449–450*) a raabizačních map (*SOBA, fVP, inv. č. 4959, 4506, 4526, 4529*). Ty v Dolním Kersku zakreslují pouze kompaktní lesní plochu. Z toho důvodu první detailní poznatky přináší až lesní mapy z pol. 19. století a z poč. 20. století.

Srovnání obou těchto map ukazuje, že někdy ve 2. pol. 19. století se zásadně změnila struktura lesního areálu, zanikla dosavadní síť nepravidelných a napříč probíhajících cest. Ty byly definitivně nahrazeny dnešními pravidelnými lesními průseky. S touto změnou souvisí zánik mnoha pomístních názvů, které se vázaly na starší situaci (*plán 5; 6; obr. 64*).

Podle starší z obou lesních map se severní část areálu zaniklé vesnice nacházela v lesním dílu „*Císařská paseka*“, prostor jižním směrem nesl název „*U zámku*“, dále na jih a jihovýchod se rozkládala poloha

„U kůlny“. Jižní část areálu ležela v lesním díle nazývaném „Spálená paseka“. Mapa také zanáší průběh lesní cesty, která spojovala „Spálenou paseku“, tedy areál zaniklé vesnice, s Třebestovicemi. Jedná se patrně o pozůstatek staršího komunikačního systému, podle kontextu možná ještě středověkého. Z prostoru návsi před motte lze na mapě sledovat drobnou vodoteč vedoucí na západ (plán 5; SOBA, fVP, inv. č. 4961).

Mladší mapa eviduje jinou situaci – pravidelně probíhající lesní průseky a ze starších cest jen tzv. Nymburskou cestu. Pomístní jména jsou zjednodušená a vázána na lesní části pravidelně ohraničené průseky. Severní část areálu zaniklé vesnice leží v poloze „U zámku“ a jižní „U zámku – U kůlny“ (obr. 64; plán 6). Evidovány jsou zamokřené plochy ztotožnitelné s obj. 173, 92 a 41. Podstatný je poznatek, že některé současné odvodňovací rigoly nebo terasové stupně (obj. 169–170) odpovídají rozhraním jednotlivých částí tehdejšího lesa. Patrně nesouvisí se středověkou situací, ale s moderním lesním hospodářstvím (plán 6; SOBA, fVP, inv. č. 4882).

Z roku 1908 pochází detailní deníkový popis jednotlivých dílů lesa a jejich pedologických podmínek (ing. J. Frič, SOBA, fVP, neinv., oddíl Lesního úřadu) Teprve výpověď těchto pramenů umožňuje dostatečně kriticky posoudit první archeologické aktivity na lokalitě z let 1889–1906, které jsou spojeny s J. Hellichem.

13.2. Výzkum Jana Hellicha

Zaniklé Kří náleží ke skupinám lokalit, které svými relikty upoutaly pozornost v 19. století, a staly se již tehdy předmětem archeologického zájmu. Mezi nimi lze dále zmínit lesní enklávu u Kostelce nad Černými lesy (Klápště 1978), zaniklou vesnici v poloze Mořina u Běštína (Jelínek 1896; Smetánka – Scheufler 1963); Svídnou spolu s dalšími lokalitami u Slaného a Kladna (Velcl 1904; Sklenář 1972; Smetánka 1988) a Horní Neslívky pod hradem Lopatou (Anderle – Nováček 1990).

Již dříve bylo upozorněno na nízkou spolehlivost pozdních Hellichových údajů publikovaných v roce 1923, tedy s odstupem 2–3 desetiletí po vlastních archeologických odkryvech (Klír 2005). Za relativně věrohodné údaje lze považovat pouze deníkové poznámky dochované v Hellichově pozůstalosti. Ty informují o prvním navštívení lokality v září 1889 a o následujících návštěvách zjara 1902 a 1906. Ze zápisků vyplývá, že J. Hellich v publikaci z roku 1923 smísel informace získané odkryvy v roce 1889 a 1902, nesprávně uvedl polohu odkrytých domů a neadekvátně doplnil a překreslil autentický plán lokality lesního Bauera (obr. 65).

Podnětem Hellichova zájmu mělo být mýcení lesa v blízkosti motte a na něj navazující etapové vymýcení celého areálu lokality. Přehledný terén měl umožnit identifikovat vyvýšené povrchové tvary a tzv. rybníčky. Ve skutečnosti se tehdejší rozsáhlé mýcení omezilo pouze na lesní díl mezi obj. 36 a obj. 67 v západní řadě, a obj. 85 a 117 ve východní řadě. Mimo tuto plochu les zůstal a mohl být nanejvýše prosvětlen, neboť popis z roku 1908 v těchto místech uvádí les starý 40–130 let (plán 6). Jan Hellich proto mohl přehledně vidět jen malou část lokality, a to ještě po etapách, stejně jako autor plánu lesní Bauera.

Hellichovy písemné poznámky ze září 1889, kdy lokalitu navštívil s J.L. Píčem, obsahují náčrt odkrytých základů trojdílného domu (se čtyřmi prostory) a stoupy v něm nalezené. Náčrt je doplněn o některé metrické údaje. Specifikace polohy domu chybí (tab. 13 B). Poznámky z roku 1902 obsahují náčrt odhalených základů trojdílného domu, který má na rozdíl od předchozího 3 prostory (tab. 13 A). Náčrt obsahuje některé metrické údaje, uvádí také orientaci a polohu domu; zaznamenává jednotlivé význačné nálezy, jejichž seznam a náčrt je též přiložen (Klír 2005; Brych 2002).

V publikaci z roku 1923 J. Hellich zmiňuje odkryvy dvou „kopečků“, pod kterými společně s J. L. Píčem odhalili základy domu, ale nenalezli žádné výraznější předměty. Další 2 kopečky pak někdy později J. Hellich zkoumal sám, údajně ve středu západní řady, a odhalil opět základy domu. V publikaci podrobně popisuje nálezovou situaci a množství nálezů. Ve skutečnosti popisuje půdorys a rozměry domu odpovídajícího náčrtu z roku 1889, poloha pece a nálezy odpovídají naopak náčrtu z roku 1902.

Pro lokalizaci odkrytých domů nelze použít Hellichovy doplňky k plánu lesního Bauera, neboť jsou pozdní a v kontrolovatelném případě motte nesporně mylné. Stejně skepticky je třeba posuzovat i slovní lokalizaci, neboť je v rozporu s náčrtu a také záměna světových stran je u Hellicha doložena i v případě jiné lokality (Klír 2005).

Náčrt z roku 1902 ukazuje trojdílný dům se štítovou expozicí vůči návsi a orientací osy Z-V. V jihovýchodním rohu západního prostoru, který je otočen směrem k návsi, se nalézá pec. Ve východním prostoru je zakreslena stoupa. Zaznamenána je poloha domu – má ležet ve východní řadě a mezi 12 domy má být třetí od jihu. Náčrt z roku 1889 ukazuje obdobnou situaci – v levé prostoře je v pravém dolním rohu situována pec, v levém krajním prostoru pak stoupa. Z toho je třeba vyvodit závěr, že tento dům stál ve stejné řadě jako předchozí, tedy ve východní. Pokud bychom měli ztotožnit tyto domy s dosud dochovanými vyvýšenými povrchovými tvary, pak odkryv z roku 1902 poměrně spolehlivě lokalizujeme

do shluku I (obj. 151 nebo 153). Poloha druhého odkrytého domu je stále nejasná (srv. *kap. 21; 23*).

13.3. Novodobý zájem o lokalitu

Stručná zpráva *Jana Hellicha* (1923) upoutala záhy pozornost české archeologie (např. *Smetánka 1965*). Publikovaný Hellichovův plánec vedl k nepřesnému výkladu sídelní formy, neboť vzbuzoval dojem, že zaniklá vesnice je menšího rozsahu (srv. *Smetánka 1965; týž 1979, 617*).

Z podnětu J. Klápště a Z. Smetánky byly poznatky o zaniklém Kří revidovány, a to v kontextu ostatních Hellichových výzkumů (*Klír 2005*). V téže době byly nově analyzovány i nálezy J. Hellicha, které se dochovaly ve sbírce Polabského muzea v Poděbradech (*Brych 2002; týž 2004*). Izolovaný zájem vzbudilo výrazné motte, které je ve skutečnosti součástí dvora nižšího šlechtice (*Fišera 1998*).